

GILLES DELEUZE'ÜN HENRI BERGSON OKUMASI ÜZERİNE: ÖZ'DEN OLUŞ'A BİR GEÇİŞ GİRİŞİMİ*

Dr. Öğr. Üyesi Serdar SAYGILI

*Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
Sistemik Felsefe ve Mantık ABD, Kayseri/TÜRKİYE*

Aydın ÇİÇEK

*Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
Kayseri/TÜRKİYE*

Özet

Deleuze, özcü düşünme biçimine getirdiği eleştiriler sebebiyle Batı felsefesindeki önemli filozoflardan birisidir. Onun açısından özcü düşünme eleştirilmesi gereken yapısal düşünme biçimidir. Yapısal düşünme biçimi yerine oluşa dayalı fark düşüncesi getirilmelidir. Oluşa dayalı fark düşüncesini savunan filozoflardan birisi Bergson'dur. Özcü düşünmeye ciddi eleştiriler yönelten Bergson, aşkın varlık görüşü yerine içkin varlık görüşünü benimsemiştir. Bu görüş doğrultusunda her şeyi evrene içkin olarak açıklamıştır. Bergson açısından evren dâhil tüm şeyler evrimle meydana gelmiştir. Deleuze'e göre, Bergson'da tüm şeyler sürenin farklılaşması sonucunda oluşmuştur. Dolayısıyla bu makalede Bergson'un Deleuze felsefesine etkisi ele alınacaktır. Ayrıca Deleuze'un Bergson felsefesi üzerinden özcü düşünceyi nasıl eleştirdiği tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bergson, Deleuze, Fark, Süre, Sezgi

GILLES DELEUZE'S INTERPRETION OF HENRI BERGSON: AN ATTEMPT OF TRANSITION FROM ESSENCE TO EXISTENCE

Abstract

Deleuze is one of the important philosophers in Western philosophy due to his criticism to essentialist thinking. According to Deleuze essentialist thinking is a form of structural thinking that needs to be criticized., A difference idea based on existence should be brought instead of structural thinking. Bergson is one of the philosophers who advocates the idea of difference based on existence. Bergson who criticised essentialist thinking seriously, has adopted the view of immanent being instead of transcendent being. With this view he explained everything inherently to the universe. According to Bergson all things including universe happened by evolution. According to Deleuze all things in Bergson were formed as a result of the differentiation of time. So, in this article Bergson's impact on Deleuze's philosophy will be discussed. Also, how Deleuze criticized essentialist thinking through Bergson's philosophy will be discussed.

Keywords: Bergson, Deleuze, Difference, Duration, Intuition

*Bu makale, 10 Haziran 2019 tarihinde Aydın Çiçek'in Dr. Öğretim Üyesi Serdar Saygılı danışmanlığında tamamladığı "Gilles Deleuze'ün Henri Bergson Yorumu Üzerine Bir Değerlendirme" isimli yüksek lisans tezi esas alınarak üretilmiş bir yayındır.

Giriş

Felsefeyi yeni kavramlar üreten bir düşünme biçimi olarak değerlendiren Deleuze, felsefeye farklı bir anlam yüklemeye çalışmıştır. Klasik anlamda felsefe problemlere çözüm üreten pasif bir etkinlikten ibarettir. Bu bakımdan Deleuze, öncelikli olarak Batı düşünce geleneğinin felsefeye yüklemiş olduğu bu anlamı tartışmaya açmıştır. Bu tartışmada felsefe var olan problemlere çözüm üreten statik bir etkinlik olarak değil, yeni kavramlar yaratan dinamik bir etkinlik olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda kavramlar üretildikten sonra sabit bir öz oluşturmamaktadır. Çünkü kavramlar içkinlik düzleminde yeni bağlantılara girerek sürekli bir biçimde yeniden oluşmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2013: 12-13). Dolayısıyla bu oluşum içerisinde sabit bir öz söz konusu olmadığı gibi kavramlar girdiği farklı bağlantılar çerçevesinde yeniden üretilmektedir.

Deleuze'e göre, Bergson felsefesinde kavramlar sürekli oluş halindedir. Zira Bergson klasik varlık anlayışından farklı olarak oluşa dayalı varlık anlayışını ortaya koymuştur. Klasik varlık anlayışında her şey değişmez tek bir hakikatte bağlı olarak açıklanmasına karşın, oluşa dayalı varlık anlayışında değişmez tek bir özün oluşması mümkün değildir (Gündoğan, 2013: 48). Deleuze'e göre Bergson, değişmez tek bir hakikate bağlı olarak varlığı açıklamaya çalışan özcü düşünme biçimlerini eleştirmiştir. Çünkü her şey evrene içkin bir biçimde meydana gelmekle birlikte değişim halindedir. Bu değişimde sabit bir hakikatin oluşması mümkün değildir. Bununla birlikte Deleuze, Bergson'un oluşa dayalı varlık anlayışını özcü düşünme biçimlerine eleştiri olarak okumuştur. Bu okumanın temelinde öncelikli olarak oluş, sonrasında ise oluşun farkla temellendirilmesi düşüncesi vardır. Deleuze açısından Bergson felsefesinde fark, statik ayırım olmadığı gibi fark varlığın dinamik hareketti sonucunda oluşmuştur (Hard, 2012: 33-34). Dolayısıyla fark, özcü düşünme biçiminde olduğu üzere karşıtlığa bağlı bir biçimde oluşmamıştır. O halde farkı, oluşun akış oluşturma durumu olarak görmek mümkündür.

I-Deleuze ve Bergson Felsefesi Üzerine

Deleuze felsefesinin temelinde fark düşüncesi vardır. Fark, her şeyi oluşturan güç olmasına karşın farkın arkasında farkı oluşturan güç yoktur. Zira fark, varlık ve ilk ilkedir. Aynı zamanda fark, düşünmeyle gerçekleştiği için tam olarak algılanamayandır (Kılıç, 2019: 21). Deleuze bu hususla ilgili olarak şöyle söylemiştir: "(...) her şeyin arkasında olan şey farktır, ama farkın arkasında hiçbir şey yoktur." (Deleuze, 2017: 89). Bu sebeple Deleuze, farkı başka bir şeye gönderme yaparak açıklamaya çalışmamıştır. Onun için fark, kendinde fark olarak oluşmaktadır. Fark, yaratıcı ve üretici düşünmedir. Bu yaratıcı ve üretici düşünmede fark, şeyleri birbirlerine gönderme yaparak açıklamadığı gibi bir özde oluşturmaya çalışmamaktadır (Kılıç, 2013: 59). Deleuze'e göre, farkın özsüz oluşuma sahip olması onun eksik olmadığının göstergesidir. Fark, başka bir şeye göndermede bulunarak açıklanamaz. Fark, kendinde fark olarak oluştuğu gibi tüm hayatı kapsayan sürecin kendisidir. Bu sebeptendir ki hayat, tekil düzlemde farklılaşma ve oluşumdur (Kılıç, 2016: 550). Bu farklılaşma bir özün oluşumu olarak tanımlanmayacağı gibi sürecin kendisidir (Küçükcalp, 2009: 142).

Deleuze felsefesi fark düşüncesi üzerine temellendiğinden özcü düşünme biçiminden ayrılmaktadır. Deleuze, özcü düşünme biçimini ağaca benzetmiştir. Nasıl ağaç kök, gövde ve dallardan meydana geliyorsa aynı

biçimde özcü düşünme biçimi de kök, gövde ve dallardan meydana gelmiştir. Deleuze, özcü düşünme biçimini ağaç formu düşünme olarak açıklamıştır. Ağaç formu düşünme biçiminde her şey hiyerarşik bir düzen içindedir. Bu hiyerarşik düzen içerisinde her şey kök referansında tanımlanmaktadır. Bu bakımdan Deleuze, Batı düşünme biçiminin ağaç formu düşünme biçimi olduğunu söylemiştir. Çünkü Batı düşünme biçiminde öz yaratılmış ve her şey o öze bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır (Deleuze ve Parnet, 1990: 43). Dolayısıyla Deleuze, bu düşünme biçimlerini ciddi bir biçimde eleştirerek ağaç formu düşünme biçimine karşı köksapçı düşünme biçimini geliştirmiştir.

Deleuze açısından köksap, ağaç formu düşünme biçiminde olduğu üzere sabit öz oluşturmak yerine oluşum ve değişim içindedir. Zira köksap, her zaman farklı bağlantılarla yeniden oluşmaktadır. Bu farklı bağlantılar içerisinde her şeyin bağlandığı sabit öz yoktur. Bununla birlikte ağaç formu düşünme biçiminde her şeyin birbirlerine bağlandığı nedensel düşünme biçimi vardır. Nedenselliğe bağlı düşünme biçimi Batı düşünme biçiminin temelini oluşturmaktadır. Zira Batı düşünme biçiminde her şeyin birbirine bağlı olduğu hiyerarşik bir yapı vardır. Bu hiyerarşik yapıda her şey ilk nedene bağlanmıştır. Bu ilk neden bir öz olduğu gibi 'Tanrı', 'İdea', 'Cogito' gibi düşüncelerde olabilmektedir. Deleuze, bu düşünme biçimlerini eleştirerek her şeyin köksap düzleminde sürekli bağlantılar içerisinde var olduğunu söylemiştir (Sutton ve Jones, 2013: 21-22). Dolayısıyla bu varoluş aşkınsal bir yapının sonucunda değil, içkinlik düzleminde meydana gelmektedir.

Deleuze açısından içkinlik düzlemi kavram olmadığı gibi her şeyin içinde olduğu düzlemdir. Bu içkinlik düzlem içerisinde sabit öz oluşmadığı gibi içkinlik düzlemi her yeni bağlantıyla birlikte değişmektedir. Bu değişim aynı yönlere değil, farklı bağlantılarla farklı yönlere doğru olmaktadır. İçkinlik, düşüncenin imgesini oluşturan şey anlamına geldiği gibi düşünceyi kullanmanın, düşüncede yönünü bulmanın ne anlama geldiğine ilişkin düşüncenin kendine verdiği imgedir (Zourabichvili, 2011: 69). Bununla birlikte Deleuze ve Guattari açısından içkinlik düzlemi düşünülerek ortaya koyulabilecek bir şey değildir. Zira içkinlik düzlemi düşünebilen bir şey olmuş olsaydı, bir yapıya da sahip olması gerekirdi. Deleuze, içkinlik düzlemiyle bir yapı oluşturmaya çalışmadığı gibi yapı oluşturmaya çalışan düşünme biçimlerini eleştirmiştir. İçkin olan şey hayatın temelini oluşturan şey değildir. İçkin olan şey hayatın temelini ve kuruluşunu oluşturmaya çalışan şeyin düşüncesidir. Bu sebeple içkinlik özneye ve nesneye bağlı olmadığı gibi içkin bir şeye dayanmamaktadır (Er, 2012: 51). Görüldüğü üzere bu durum, içkinlik düzleminin başka bir şeye göndermede bulunarak tanımlanmayacağını göstermektedir.

Deleuze ve Guattari açısından içkinlik düzlemi, sürekli değişimin ve oluşumun olduğu düzlemdir. Sürekli değişimin olduğu yerde sabit özün oluşması mümkün olmadığı gibi öze yönelik sorgulamalarda bulunan düşünme biçimlerinin eleştirisinin olması gerekmektedir (Er, 2012: 80). Bununla birlikte Deleuze ve Guattari açısından yaşama, aşkın düşünme biçimi egemen olduğunda orada dikey varlık, din, gökte ve yerde bir imparator devlet ortaya çıkmıştır (Deleuze ve Guattari, 2013: 47). Yaşama, içkin düşünme biçimi egemen olduğunda felsefe ortaya çıkmıştır. Felsefe kavram üretmeyle başladığı için içkinlik düzlemi felsefeden önce var olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2013: 45). Deleuze ve Guattari'nin içkinlik düşünme biçimi Spinoza'daki töz anlayışına benzemektedir. Spinoza'da içkinlik düzlemi

töze ve modlara muhtaç olmamasına karşın, töz ve modlar içkinlik düzlemine muhtaçtır. Zira töz içkinlik düzlemi içerisinde sıfatlar yoluyla varlığını göstermektedir. Aynı zamanda Deleuze ve Guattari'de içkinlik düzlemi kavramlar yoluyla varlığını göstermektedir (Er, 2012: 80). Buradan da anlaşılacağı üzere içkinlik düzlemi içerisinde her şey meydana geldiğinden içkinlik düzlemine belirli sınırlar çizmek mümkün değildir.

Deleuze açısından içkinlik deneyimsel olduğu için bu düzlemde aşkınsal yapının oluşması mümkün değildir. Zira içkinlik düzlemi, sonsuz devinimdir. Bu sonsuz devinim içinde sabit özne ve nesnenin oluşması mümkün değildir (Er, 2012: 81). Aynı şekilde içkinlik düzleminde tüm bağlantıları oluşturan şey deneyimdir. Deneyim, varlığını bağlantılar yoluyla ifade etmektedir (Er, 2012: 83). Bağlantıları meydana getiren kırımlardır. Zira içkinlik düzleminde meydana gelen her tekil eylem ve olay devingenin kırımları olarak meydana gelmiştir. Onlar açısından kıvrım virtüelliğin edimselleşmesidir. Aynı zamanda kıvrım, dünyanın yaratım ve değişim olarak kendisini ifade etme biçimidir (Kılıç, 2016: 560). Bu ifade etme biçimi kıvrıma yerleşmiş kavramlar yoluyla mümkün olmuştur. Ayrıca kavram ve içkinlik düzlemi farkla oluşmuştur (May, 2017: 37). O halde fark, virtüelliğin edimselleşmesi durumudur.

Deleuze, virtüellik ile olanaklılığın yaratmış olduğu sabit varlık anlayışını eleştirmiştir. Deleuze'e göre, virtüellik önceden belirlenmiş güç değil, varlığın aktüelleşmesiyle ortaya çıkan güçtür (Deleuze, 2014: 38). Bu sebeple virtüellik aktüelleşmeye başladığında farklı bir dünya oluşturmaya çalışmaktadır. Bu farklı dünya sürekli olarak farklılaşarak kendisinden yeni farklı olanın çıkmasını sağlamaktadır (Soysal, 1996: 18). Bu sebeple virtüellik ile oluşturulan dünya, algısal ve zihinsel olarak irademizin dışında ve her an farklı olanın ortaya çıkabileceği bir dünyadır (Aras, 2012: 33). Böyle bir dünyada sabit özün oluşması da mümkün değildir (Deleuze, 2014: 39). Dolayısıyla Deleuze felsefesi bu perspektiften hareketle özcü düşünme biçiminin oluşumunu ortadan kaldırmaktadır.

Görüldüğü üzere Deleuze felsefesi fark düşüncesi üzerine kurulmuştur. Fark, varlığın statik hareketin sonucunda değil, dinamik hareketi sonucunda oluşmuştur. Dinamik hareket virtüel olanın edimselleşmesi durumudur. Edimselleşme ise içkinlik düzlemi içerisinde gerçekleşmektedir. İçkinlik düzlemi, kavram olmadığı gibi her şeyin içerisinde olduğu düzlemdir. Aynı zamanda üretilen kavramlar öz oluşturmadığı için farkla birlikte sürekli yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla Deleuze felsefesi varlığı özcü, hiyerarşik, temsilci ve özdeşlik biçiminde açıklamaya çalışan düşünme biçimlerinden ayrılmıştır. Bu durumu Batı felsefesine eleştiri olarak okumak mümkündür.

Bergson felsefesi, oluş üzerine kurulmuş bir felsefedir. Oluş ise sürenin oluşumudur. Süre, her şeyi oluşturduğu gibi sabit şeyden oluşmamıştır. O, süreyi bilincin oluşumu olarak açıklamıştır. Bu hususta, şöyle söylemiştir: "(...) şimdiki hal ile evvelki haller arasında bir ayrılık yapmaksızın kendini serbestçe yaşamaya bıraktığı zamanlardaki şuur hallerimizin aldığı bir tevali (sürüp gitme) biçimidir." (Bergson, 2017b: 76). Süre, bilinç olarak açıklandığı için ölçülemezdir (Gündoğan, 2013: 74). Bu sebeptendir ki, Bergson, klasik zaman anlayışından farklı bir zaman anlayışını ortaya koymuştur. Klasik zaman anlayışında zaman niceliksel ve mekâna bağlıdır. Oysa Bergson'a göre süre, niceliksel ve mekânsal oluşum değildir. Niteliksel yaşantının oluşturmuş olduğu deneyim durumudur.

Bergson açısından mekânsal ve niceliksel zaman matematiksel zamana karşılık gelmektedir. Matematiksel zamanın temelinde ölçüm vardır. Onun açısından süre, ölçüm değil, yaşantının kendisidir. Bu sebeptir ki, o, yaşanan zamanı bilinç hallerinin artarda gelişi olarak tasvir etmiştir. Aynı zamanda sürenin artarda gelişi oluşumu ve değişimi oluşturmaktadır. Değişim, ruhta olduğu gibi geçmişin sürekli yaratımda bulunmasıyla devam etmektedir. Bununla birlikte her değişimde yeni bir bütün oluşmaktadır (Tunç, 1986: 27). Matematiksel zamanda ise bütün parçalanmaktadır. Zira matematiksel zamanın temelinde bölme ve parçalanma vardır. Bölme ve parçalanma bilinçte değil, mekân içerisinde. Bu bakımdan klasik zaman mekânsal zaman olmakla birlikte parçalanmaya ve ölçmeye dayalıdır. Klasik anlamda zaman, ölçümde bulunurken mekân içerisindeki anıları hareketsiz kabul etmektedir (Gündoğan, 2013: 74). Oysa Bergson açısından anılar mekânda hareketsiz olmamakla birlikte oluşu meydana getirmektedir.

Süre mekânda hareketsiz anlardan değil, akış oluşturarak meydana gelmektedir. O, bu hususla ilgili olarak şöyle söylemiştir: “(...) süre, geleceği kemiren ve ilerledikçe büyüyen geçmişin daima bir ilerlemesidir.” (Bergson, 2017c: 78). Bu ilerleme sürenin oluşumunu meydana getirmesine karşın öz oluşturmamaktadır. Çünkü süre oluşurken değiştiği için sabitlik oluşturmamaktadır. Bu durum özcü düşünme biçimlerinin savunduğu statik varlık anlayışından dinamik varlık anlayışına geçişin göstergesidir (Gündoğan, 2013: 78). Dinamik varlık anlayışında her şey oluşum ve değişim içerisinde. Sürekli değişimin olduğu varlık anlayışında özcü düşünme biçiminin oluşması mümkün değildir. Bergson, bu düşüncesini temellendirmek Platon’u eleştirmiştir. Ona göre, Platon’un ideaları zamanın dışında olmakla birlikte oluşum zamanın dışında olan bu idealara yöneliktir. Zira idealar sabit öze sahip olmakla birlikte tüm oluşlar öze doğru olmaktadır. Şu halde Bergson açısından öze bağlı varlık oluşa bağlı varlık mümkündür. Bu bakımdan Bergson *Yaratıcı Tekâmül* isimli çalışmasında “(...) sadece değişmez idealara kaldırım, mevcudatın daima akşını elde edersiniz.” (Bergson, 2017c: 362) değerlendirmesinde bulunmuştur. Dolayısıyla Bergson açısından varlık dinamik hareket sonucunda oluşmaktadır. Bu dinamik hareket ise sürenin oluşumu ifade etmektedir.

Bergson’a göre süre oluşurken belleği de oluşturmuştur. Belleğin oluşmasıyla birlikte bilinçte oluşmuştur. Aynı zamanda bellek bilinci oluşturduğu gibi ben bilincini de oluşturmuştur. Ben bilinci, geçmişin şimdi içerisinde devam etmesidir. Bu durum belleğin geçmişin şimdi içerisinde devam etmesiyle oluştuğunun göstergesidir. Bergson bu oluşumu şöyle açıklamıştır: “(...) Şuur hafızadır. Hafıza geçmişin şimdi içinde barınması ve yığılmasıdır.” (Bergson, 1989: 14). Bununla birlikte geçmiş, bellek içerisinde bilinçsiz olarak vardır. Bellek, geçmişin bilinçsiz varlığını hatırlama işleviyle edimselleştirmektedir. Demek oluyor ki, bellek geçmişin ilerlemesiyle oluşmaktadır. Buda belleği beyinden ayırmakla birlikte beyin parçası olmadığının göstergesidir (Tunç, 1986: 39).

Bellek, beyin kendi seçimleri için kullanılmaktadır. Zira beyin, belleğin seçimlerini yapması için kullandığı bir araçtır. Bergson bunu anlaşılır kılmak için beyin telefon santraline benzetmiştir. Telefon santralinde bulunan kişi gelen aramalara herhangi bir şey eklemeyen birbirlerine aktarmaktadır. Aynı biçimde beyinde gelen uyarıcılara bir şey eklemeyen aktarmaktadır (Bergson, 2015: 24). Böylece beyin otomatikleşerek kabuk belleği meydana getirmiştir. Kabuk bellek alışkanlıklara dayanmakla birlikte etki ve tepki sonucunda

oluşmuştur. Sadece aldığı uyarıcıları aktardığı için içinde yeni bir şeyin oluşması mümkün değildir. Çünkü hatırlama işlevini gerçekleştirmemektedir. Hatırlama işlevinin gerçekleştiren özgür bellektir (Bergson, 2015: 111). Dolayısıyla Bergson açısından özgür bellek geçmişin şimdide devam etmesiyle oluşmaktadır.

Öte yandan bellek evrimi yaratmıştır. Bergson, evrimi, maddeyi özgürleştirme hareketi olarak görmüştür. Bununla birlikte Bergson hayattı, maddeyi ve evrimi birbirlerine zıt olarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, madde sabit ve ölçülebilene karşılık gelmekle birlikte madde de zorunluluk vardır. Bergson bu konuyla ilgili olarak şöyle açıklamada bulunmuştur: “(...) madde atalet, geometri ve zarurettir.” (Bergson, 1989: 24). Evrim sabit ve donuk olan maddenin içine yerleşerek hem maddeyi özgürleştirmekte hem de hayatı oluşturmaktadır (Bayraktar, 2013: 49). Bergson açısından hayat oluştuğu gibi belirsizliğe doğru akış oluşturmaktadır. Zira hayatın belirli bir yönü yoktur. Buda evrimin yönü olmadığını göstergesidir. Evrim, durmadan yaratımda bulunmaktadır. Bu yaratım olgusal anlamdadır. Evrim, bunu olgulara verdiği hayat hamlesiyle yapmaktadır. Bergson açısından evrimi oluşturan hayat hamlesidir (Tunç, 1986: 44). Dolayısıyla hayat hamlesini evrimi oluşturan güç olarak görmek mümkündür.

Bergson’a göre hayat hamlesinin içsel oluşumunu kavrayacak yöntem sezgidir. Sezgi, mutlak olanın bilgisini verdiği gibi felsefeye hâkim olan kavramsal ve rasyonel düşünme biçimlerinden ayrılmaktadır. Zira kavramsal ve rasyonel düşünme biçimleri şeyleri dışsal görünüşleriyle açıklamaya çalışmışlardır. Ona göre, sezgi şeyleri içsel olarak doğrudan kavradığı gibi metafiziğin yöntemi olmuştur (Gündoğan, 2013: 87). Metafiziğin yöntemi olarak sezgi, içgüdüden meydana gelmiştir. Çünkü içgüdü insanda sezgi olarak ortaya çıkmıştır. Bergson açısından sezgi, içgüdüden ortaya çıkmasına karşın, zekâdan farklı yapıya sahiptir. Zekâ, fizik âlem içerisindeki mutlak bilgiye ulaşmaya çalışmaktadır. Oysa Bergson açısından mutlak bilgi fizik âlemle sınırlı değildir. Fizik âlemin dışında metafizik âlemde varlığa sahiptir. Metafizik âleme ilişkin bilgiyi verecek olan sezgidir (Bayraktar, 2013: 56). Sezgi maddenin bilgisini vermemesine karşın, ruh, hayat ve yaratmaya yönelik bilgiyi vermiştir. Ayrıca sezgi; geçmiş, gelecek ve şimdiki bütünsel olarak kavrayan bir yöntemdir (Bergson, 1959: 36). Dolayısıyla Bergson, varlığı dinamik hareket içinde temellendirmeye çalışmıştır. O, varlığı oluş, yani sürenin oluşumu olarak görmüştür. Onun açısından her şeyin arkasındaki süredir. Süre, geçmişin ilerlemesiyle oluşmaktadır. Bu ilerleme evrimi de oluşturmaktadır. Evrim, sürenin madde içerisinde maddeyi özgürleştirme hareketidir. Maddi olanın özgürleşmesiyle birlikte hayatta oluşmaktadır.

II. Deleuze’ün Bergson Yorumu Üzerine

Deleuze’ün Bergson okumasının temelinde oluşu farkla temellendirme düşüncesi bulunmaktadır. Bu farkı anlayabilecek olan sezgidir. Sezgi, şeyleri dışsal olarak kavramak yerine içsel olarak anlamlandırmaya çalışmaktadır. Deleuze’e göre sezgi “(...) herhangi bir şeyi başka bir şeyden gelmek ve çıkarsanmak yerine kendini olduğu gibi sunan, olduğu gibi verendir.” (Deleuze, 2009: 36). Sezgi, şeylere yönelik bilgiyi doğrudan elde edebilme imkânını vermektedir. Bu ise hiyerarşik düşünme biçimini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü hiyerarşik düşünme biçimleri özcü düşünme biçimleridir. Sezgi, özcü düşünme biçimlerinin karşısında olmakla birlikte

bilimsel düşünme biçimlerinden ayrılmaktadır. Aynı zamanda bilimsel düşünme biçimleri şeyleri içsel olarak kavramak yerine şeyleri dışsal özellikleriyle açıklamaya çalışmıştır. Bununla birlikte Deleuze'e göre, bilimsel bilginin şeyler dışsal özellikleriyle açıklaması onların kendisini vermemektedir. Bu sebeptendir ki, sezgi yöntemi felsefenin genel yönelimi haline gelerek şeylerin kendisini vermektedir (Deleuze, 2009: 36-37). Dolayısıyla Deleuze açısından Bergson'daki sezgi yöntemiyle çıkarımsal düşünme biçimleri ortadan kalktığı gibi oluş düşüncesi de güçlenmiştir.

Deleuze'e göre, Bergson'da sezgi yöntemi üç şeyi ifade etmektedir. Sezgi ilk olarak, doğru problemler kurabilmekte ve yanlış problemleri ortadan kaldırmaktadır. İkinci olarak, sezgi yöntemi doğa farklarını, derece farklarından ayırmaktadır. Son olarak, sezgi yöntemi süreyi kavramaya ve anlamaya çalışmaktadır. Deleuze açısından sezgi yöntemi bu üç şeyi ifade ettiği için hakiki yöntem haline gelmiştir. Bu durum sezgiyi felsefenin gelişmiş yöntemlerinden birisine dönüştürmüştür (Deleuze, 2014: 53-55). Bununla birlikte Deleuze açısından sezgi yöntemi, ilk olarak doğru problemler kurabilen yöntemdir. Bu yöntemin amacı, doğru problemleri kurmakla birlikte doğru problemleri yanlış problemlerden ayırmaktır. Onun açısından problemin yanlış olduğunu göstermenin yolu sezgi yöntemiyle problemi bir defa daha ifade etmekten geçmektedir. Böylece problemlere getirilmiş yanlış çözümler ortadan kalkmış olacaktır (Deleuze, 2014: 55-56).

Öte yandan Deleuze'e göre, Bergson felsefesinin temelinde problemleri doğru biçimde ifade etme vardır. Zira doğru ifade edilmiş bir problemin çözümü problemle birlikte. Buna organizma örneği verilebilir. Organizma yaşamına devam edebilmek için sürekli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engelleri aşmak içinde organizma çözümler üretmektedir. Organizmanın üretmiş olduğu her çözüm yaşamı ileriye doğru taşımaktadır (Atkinson, 2012: 288). Aynı zamanda organizma problemle karşılaştığında çözüm organizmanın kendisinde mevcuttur. Bu mevcudiyet dışsal olarak bize verilmediği gibi organizmanın kendisinde vardır. Bu da yaşamın hem problem ürettiği hem de problemin çözümünü ürettiğinin göstergesidir.

Deleuze'e göre, Bergson felsefesinin göstermiş olduğu gibi, problemler iki biçimde yanlış olarak ortaya koyulmuştur. İlk olarak yanlış problemler düzensizlik, yokluk ve olanaklılık alana ait olanlardır. Bergson açısından bu düşünme biçimlerinin kaynağını kurumsal yanılsamalar oluşturmuştur. Onun açısından düzensizlik yoktur. Düzensizlik dediğimiz şey, başka bir düzenin olmasıdır. Düzensizlik düşünme biçiminin temelini hayat değil, ilinekler oluşturmaktadır. İlineklerin olduğu alan tekrarların olduğu alandır. Bu alan fiziki olmakla birlikte otomatik düzenin olduğu yerdir. Otomatik düzende sebep-sonuç ilişkisine dayanmaktadır. Bu sebeple tüm durumlarda şeylerin aynı biçimde tekrarlandığı düşünülmektedir. Bu ise düzeni olgu haline getirmekle birlikte düzenin düzensizlikten oluşması gerektiği düşüncesini doğurmaktadır. Bergson'a göre, bu düşünme biçimini tasarlayan zihindir. Ona göre, düzen, düzensizlikten çıkmamıştır. Düzenin olmadığı bir yerde başka bir düzen bulunmaktadır. Zira hayat tekâmül olup, bu tekâmülü canlılar tarafından istenmiş düzen içerisinde olmaktadır (Bergson, 2017c: 284-288). Deleuze'e göre, Bergson düşüncesinde düzensizlikten bahsedilmesi mümkün değildir (Deleuze, 2014: 58).

Deleuze'e göre, Bergson'da sezgi yöntemi ikinci olarak yanlış ortaya koyulmuş karışımları ayırmaya çalışmaktadır. Zira kötü analiz edilmiş karışımlar yanlış problemlere sebep olmaktadır. Kötü analiz edilmiş

karışımların sebebini doğa bakımından farklı olanların aynı sınıflandırmaya tabi tutulması oluşturmaktadır. Ona göre, Bergson sezgi yöntemiyle doğa bakımından farklı olan şeyleri ayrılabilirliğini iddia etmiştir. Bergson, bu iddiasını açıklamak için haz ve mutluluğu ele almıştır. Bergson'a göre, hazzı mutluluğa indirgemek yerine hazzın oluşumuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Hazzın doğal oluşumunu sezgi yöntemiyle ortaya çıkarabilmek mümkündür. Zira sezgi, şeyleri doğal eklemlerine ayırabilmektedir (Bergson, 1959: 66-67). Deleuze'e göre, şeyler doğal eklemlerine bölündüğünde bölme işlemini gerçekleştirecek yöntem sezgidir (Atkinson, 2012: 293).

Diğer yandan sezgi yöntemi gerçek zamanı kavrayacaktır. Gerçek zaman ise sürenin oluşumudur. Deleuze'e göre, Bergson felsefesinde problemler süreye bağlı olarak ortaya koyulmuştur. Ona göre, süre her şeyi yaratan güç iken bu güç sezgiyle anlamlı hale gelmiştir. Zira sezgi, süreyi uzaya bağlı açıklamalardan ayırmıştır. Böylece sezgi yöntemiyle süre ve uzay birbirlerinden ayrılmıştır. Deleuze'e göre, Bergson'daki bu ayrım fark düşüncesini etkilemiştir. Uzayın oluşturmuş olduğu farklar mekânsal olup, derece farkı bakımından şeyler birbirlerinden ayrılmaktadır. Bunun tersi olarak sürenin oluşturmuş olduğu farklar doğa farklarını oluşturmaktadır. Doğa farkları şeylerin niteliksel oluşumunu meydana getirmektedir. Bu oluşum sürenin içinde olmaktadır. Niceliksel farklarda uzayın içerisinde oluşmaktadır. Bu oluşumda derece farklarını meydana getirmektedir (Deleuze, 2014: 70-72). Dolayısıyla Bergson felsefesinde sezgi yöntemi olmaksızın her şeyi yaratan bir güç olarak sürenin mevcut durumunda anlamsızlık ortaya çıkmaktadır.

Deleuze, Bergson'un süre düşüncesinden yola çıkarak fark düşüncesini temellendirmeye çalışmıştır. Süre oluşu meydana getirdiği gibi oluş kendi içerisinde farklılaşarak oluşmaktadır. Bu farklılaşma dışsal olmadığı gibi içsel bir farklılaşmadır. Bu düşünme biçimi Deleuze'un kendinde fark düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Zira Deleuze'e göre Bergson'da süre kendisinden farklılaşarak oluşmaktadır (Deleuze, 2009: 61). Ona göre süre "(...) farklılaşmakta olandır, farklılaşmakta olan ise başka şeyden farklılaşmaz, kendisinden farklılaşır." (Deleuze, 2009: 61). Buradan da anlaşılacağı üzere süre farklılaşırken doğasını değiştirdiği gibi şeyleri de doğal farklara göre bölmektedir. Aynı zamanda sürenin farklılaşarak doğasını değiştirmesi onu sabit öz haline getirmemiştir. Bu ise özcü bir yapının oluşmasını ortadan kaldırmıştır.

Süre, farklılaşmayı oluşturduğu gibi belleği de oluşturmuştur. Bergson'da bellek süredir. Süre geçmişten sıkışarak geleceğe doğru akışı oluşturmuştur. Bu sıkışma hareketi şimdiden yola çıkarak olmaktadır. Şimdinin geçmiş ve geleceği sıkıştırarak oluşturması bellek sayesinde olmaktadır. Bununla birlikte bellek sürenin oluşumu olmasına karşın, beyinsel işlev olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece bellekte beynin işlevi haline getirilmiş olmaktadır. Deleuze'e göre, Bergson'un yapmaya çalıştığı şeylerden birisi de belleği beynin işlevi olmaktan çıkarmaktır. Zira Bergson açısından beyin imge olmakla birlikte anıları saklama gücüne sahip değildir. Anılar kendi kendinde saklıdır. Bu bakımdan "(...) maddi dünyanın parçası olan beyindir, yoksa maddi dünya beynin bir parçası değildir." (Bergson, 2015: 18). Deleuze'e açısından Bergson'un beyni böyle tanımlaması beynin nesnellik çizgisi üzerinde olduğunun göstergesidir (Deleuze, 2014: 94).

Öte yandan anıların kendi kendinde saklanması geçmişini oluşturmuştur. Zira geçmişte kendi kendinde saklı olması onun ontolojik boyuta sahip olduğunun göstergesidir. Geçmiş, şimdiyi oluş olarak meydana getirmektedir. Bu geçmişin pasif olmadığına göstergesidir. Bu sebeptendir ki, geçmiş eylemde bulunma gücünü kaybetmediği gibi sürekli yaratımda bulunmaktadır. Bergson açısından geçmişin var oluşu saf anıların oluşumuyla mümkün hale gelmiştir. Saf anılar bilinçdışı oluşturmakla birlikte şimdiyi eylem olarak meydana getirmektedir. Deleuze'e göre, Bergson, bilinçdışını psikolojik gerçekliği belirtmek yerine psikolojik olmayan gerçekliği belirtmek için kullanmıştır. Zira bilinçdışı geçmiş içerisinde meydana gelmiştir. Bu ise geçmişin bilinçdışından oluştuğunun göstergesidir. Aynı zamanda saf anılar geçmiş içerisinde virtüel bir biçimde bulunmaktadır (Deleuze, 2014: 95-96). Bergson bunu açıklamak için fotoğraf makinesi örneğini vermiştir. Zira fotoğraf makinesi ayarlanarak istediğimiz anın içine gidilebilir. Aynı biçimde geçmiş bir anın içine bellek sayesinde gidilmektedir. Geçmişte anılar, virtüel halde bellek içerisinde (Bergson, 2015: 101). Dolayısıyla geçmişe gidildiğinde geçmişteki herhangi bir anın virtüel olandan uzaklaşması söz konusu olmaktadır. Böylece şimdi virtüel olandan eylemsel olana hareket etmektedir.

Deleuze'e göre Bergson'da geçmiş virtüel varlığa sahiptir. Geçmişin virtüel oluşumu belleği oluşturmuştur. Aynı zamanda geçmişte bir şeyi kavramak istendiğinde geçmişin o anının içine sıçrama yapılmaktadır. Bu sıçrama geçmişte virtüel olarak saklı olan anın edimselleşerek şimdiyi eylem olarak meydana getirmesidir. Böylece geçmiş pasif bir oluşum olmadığı gibi sürekli olarak yeniden oluşmaktadır. Nu bakımdan Deleuze açısından Bergson'da sıçrama düşüncesi önemlidir. Zira sıçrama düşüncesi belleği psikolojik olmaktan çıkarıp, ontolojik bellek haline getirmiştir. Ontolojik bellekte geçmiş ve şimdi aynı anda bir varoluşa sahiptir (Bergson, 2014: 97-98). Dolayısıyla geçmişin ve şimdinin bütüncül olarak bir arada oluş olarak olması söz konusudur.

Deleuze açısından Bergson'da geçmişin ve şimdinin bütüncül bir arada oluşu evrimi de oluşturmuştur. Zira evrim virtüelliğin edimselleşmesidir. Ona göre, edimselleşmeyi oluşturan şeyde farktır. Fark ise yalın olanın edimselleşmesidir. Bu sebeptendir ki, evrim yalın olanın parçalanmasıdır. Bununla birlikte evrim düz çizgisel oluşmadığı gibi parçalanarak oluşmaktadır. Bergson'a göre evrim, parçalanarak meydana gelmiştir. Ona göre "(...) tabiat, unsurları bir araya toplamak ve birbirlerini katmakla değil, parçalanmak, ikiye bölünmek suretiyle çalışmaktadır." (Bergson, 2017c: 154). Böylece evrim parçalanma ve bölünme sonucunda oluşmuştur. Bu parçalanma ve bölme mümkün kılındaki yaşamsal atılım halidir.

Sonuç

Görüldüğü üzere, yirminci yüzyıl felsefesinin önemli filozoflarından birisi olan Deleuze, Bergson'un düşünce dünyasından etkilenmiştir. Bu etkinin temelinde Bergson'un özcü düşünme biçimini ciddi bir biçimde eleştiren anlayışı yer almaktadır. Bu bakımdan Deleuze, farklı bir Bergson okuması ortaya koyarak geleneksel felsefeye yeni bir bakış getirmiştir. Bu durum felsefi kavramların farklı bağlamlar çerçevesinde yeniden tartışılmasına olanak sağlamıştır. Başka bir ifadeyle Deleuze, Bergson felsefesindeki süre, evrim, oluş hayat hamlesi, bellek konularını tartışarak felsefe tarihinde fark, virtüellik, edimsellik düşüncelerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu

bakımdan Deleuze'ün Bergson yorumu, felsefi düşüncede yeni kavramların, kuramların ve felsefelerin ortaya çıkması konusunda önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aras, K. (2012). "Gilles Deleuze'da Sorun ve Sorunsal Kavramı", *Posseible Düşünme Dergisi*, 2 (2), 28-42.
- Atkinson, P. (2012). "Henri Bergson", Graham Jones & Jon Roffe (Der.). *Deleuze'un Felsefe Mirası İçinde* (Ö, Karakaş, Çev.). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Bayraktar, L. (2013). *Bergson* Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Bergson, H. (1959). *Düşünce ve Devingen* (M. Katırcıoğlu, Çev.). İstanbul: Maarif Yayınları.
- Bergson, H. (1989). *Zihin Kudreti* (M. Katırcıoğlu, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Bergson, H. (2015). *Madde ve Bellek* (I. Ergüden, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Bergson, H. (2017a). *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı* (M. M. Yakupoğlu, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bergson, H. (2017b). *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri* (M. Ş. Tunç, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bergson, H. (2017c). *Yaratıcı Tekâmül* (M. Ş. Tunç, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Deleuze, G. ve Parnet C. (1990). *Diyaloglar* (A. Akay, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2009). *İssız Ada ve Diğer Metinleri* (F. Taylan ve H. Yücefer, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Deleuze, G. ve Guattari F. (2013). *Felsefe Nedir?* (Çev. T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deleuze, G (2014). *Bergsonculuk* (H, Yücefer, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Deleuze, G (2015). *Kant Üzerine Dört Ders Önsöz* (T, Kılıç, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Deleuze, G (2017). *Fark ve Tekrar* (B. Yalım ve E. Koyuncu, Çev.). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Er, Sadık Erol (2012). *Gilles Deleuze'un Fark Felsefesi* Konya: Çizgi Yayınları.
- Gündoğan, O. A. (2013). *Bergson* İstanbul: Say Yayınları.
- Hardt, M. (2012). *Gilles Deleuze Felsefe Bir Çıraklık* (İ. Öğretir ve A. Utku, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Kılıç, S. (2013). *Deleuze-Guattari Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi* Ankara: Sentez Yayınları.

- Kılıç, S. (2016). "Post-Modernite ve Post-Yapısalcılık", A. Kadir Çüçen (Ed.).
XX. Yüzyıl Filozofları İçinde. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Kılıç, S. (2019). *Martin Heidegger'de Metafizik Fark* Konya: Çizgi Yayınları.
- Küçükakal, K. (2009). "Deleuze'un Felsefe Kavrayışı", *Kaygı Dergisi*, 12, 131-145.
- May, T. (2017). *Deleuze* (S. Çalcı, Çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Sutton, D. ve Jones M. D. (2013). *Deleuze* (M. Özbek ve Y. Başkavak, Çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Soysal, A. (1996). "Gücül ve Güç Metafizikçi Olarak Gilles Deleuze", *Toplum Bilim Dergisi*, 5, 17-19.
- Tunç, Ş. M. (1986). *Yaratıcı Tekâmül'ün İçerisinde Önsöz* İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yücefer, H. (2016). "Gilles Deleuze: Ortadan Başlamak", *Cogito Dergisi*, 82, 6-13.
- Zourabichvili, F. (2011). *Deleuze Sözlüğü* (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.